

Walery Eljasz-Radzikowski

Artysta i patriota

*Katalog wystawy
pod redakcją Beaty Michalec i Tadeusza Skoczka*

Walery Eljasz-Radzikowski

W kim tkwi chociaż iskra poezji,
ten na widok gór odczuwa do nich pociąg nieokreślony;
jest coś, co ludzi tam zwabia.

Na górze wydaje się człowiekowi, iż jest bliżej Boga

Walery Eljasz-Radzikowski

Walery Eljasz-Radzikowski

Artysta i patriota

Katalog wystawy
pod redakcją **Beaty Michalec** i **Tadeusza Skoczka**

Warszawa, 2023

Galeria Malarstwa Historycznego Muzeum Niepodległości
ul. Skazańców 25; 01-532 Warszawa

„Walery Eljasz-Radzikowski. Artysta i patriota”
18 stycznia – 18 kwietnia 2023

Kurator wystawy
Małgorzata Karolina Piekarska

Projekt okładki
Krzysztof Woźniak

ISBN 978-83-67398-05-3

Wydawnictwo Muzeum Niepodległości
(identyfikator wydawnictwa naukowego 42 700)
al. Solidarności 62; 00-240 Warszawa
wydawnictwo@muzn.pl
tel. 22 826 90 91 w. 41

Spis treści

Beata Michalec, Tadeusz Skoczek,

Artysta i Patriota (wprowadzenie) 7

Małgorzata Karolina Piekarska,

Walery Eljasz-Radzikowski (1840–1905). Piewca historii Polski 9

Małgorzata Karolina Piekarska,

Walery Eljasz-Radzikowski w czterech odsłonach, czyli słowo o wystawie 25

Spis obiektów na wystawie 29

Katalog wystawy 37

Zestawienie eksponatów 87

Galeria Malarstwa Historycznego Muzeum Niepodległości 97

Artysta i Patriota

(wprowadzenie)

Walery Eljasz-Radzikowski (1840–1905) znany jest nie tylko jako malarz, ale także jako fotograf, etnograf, popularyzator Tatr i Zakopanego, współzałożyciel Towarzystwa Tatrzańskiego i autor przewodników po Tatrach oraz członek korespondent Towarzystwa Muzeum Narodowego Polskiego w Rapperswilu.

Artysta miał zaledwie 16 lat gdy rozpoczął naukę w Szkole Sztuk Pięknych w Krakowie. W 1862 roku wyjechał do Monachium, gdzie kształcił się pod okiem Hermanna Anschütza, Albrechta Adama oraz Moritza von Schwinda i pod ich kierunkiem do perfekcji opanował rysunek. Podczas całej nauki malarz prowadził wnikliwe studia z zakresu kostiumologii. Po ukończeniu akademii sporo podróżował po Europie, odwiedzając m.in. Niemcy, Francję, Belgię i Włochy. Według rodzinnych przekazów, w okresie Powstania Styczniowego pełnił w Monachium specjalną misję zleconą przez powstańczy Rząd Narodowy.

Walery Eljasz był autorem licznych ilustracji książkowych, które krzewiły patriotyzm wśród czytelników bowiem tematy, które malował to najczęściej sceny historyczne. Ilustrował też patriotyczne utwory polskich poetów, m.in. takie jak *Maria* Antoniego Malczewskiego (1864) i *Hetmańskie pachole* Wincentego Pola (1864–1865). Opublikował także *Ubiory ludu w dawnej Polsce* (1862), *Ilustrowany przewodnik do Tatr, Pienin i Szczawnicy* (1870), *Szkice z podróży w Tatry* (1874), *Ubiory w Polsce i u sąsiadów* (1879) oraz *O nazwie Morskiego Oka w Tatrach* (1884).

Jego poczet władców polskich stanowi ilustrację do książki pt. *Królowie polscy w obrazach i pieśniach* (1893) Seweryny Duchyńskiej, autorki pieśni, która była żarliwą patriotką. Za organizowanie pomocy rodzinom powstańców styczniowych została zmuszona do opuszczenia Polski w 1863 roku.

Wystawa, na którą składają się prace Walerego Eljasza-Radzikowskiego pochodzące ze zbiorów Muzeum Niepodległości, a także wizerunki uzyskane dzięki współpracy z Muzeum Narodowym w Krakowie, Muzeum Narodowym w Warszawie, Muzeum Narodowym w Poznaniu, Muzeum Okręgowym w Bydgoszczy oraz Zbiorami Sztuki na Wawelu stanowi opowieść o tym, jak jeden ze świadków i piewców historii Powstania Styczniowego krzewił w Polakach patriotyzm i uczył ich historii za pomocą obrazów.

Na wniosek Muzeum Niepodległości Sejmik Województwa Mazowieckiego ustanowił rok 2023 Rokiem Powstania Styczniowego. Wystawa prezentowana w oddziale Muzeum Niepodległości – Muzeum X Pawilonu Cytadeli Warszawskiej, w Galerii Malarstwa Historycznego towarzyszy obchodom 160. rocznicy wybuchu Powstania Styczniowego, które mają miejsce w naszej placówce muzealnej.

Beata Michalec, Tadeusz Skoczek

Małgorzata Karolina Piekarska

Walery Eljasz-Radzikowski (1840–1905).

Piewca historii Polski

Walery Eljasz-Radzikowski chciał być postrzegany jako malarz, jednak to przede wszystkim jeden z popularniejszych ilustratorów XIX wieku. Jego dorobek ilustracyjny jest ogromny – liczy tysiące prac, których tematem jest zarówno historia Polski, stroje ludowe, szlacheckie i mieszczańskie, umundurowanie wojskowe, uzbrojenie, jak również polska architektura i krajobraz – przede wszystkim Tatry i Podhale.

Jan Reychman w swojej słynnej książce *Peleryna, ciupaga i znak tajemny* pisał o nim, że był to „malarz dość trzeciorzędny, lepszy rysownik, choć o ambicjach nieposkromionych, a przy tym demokratą i patriotą zawołany, noszący się po staropolsku, żyjący dobrymi tradycjami krakowskiego mieszczaństwa, tajemniczo odgrywający rolę «stróża tradycji patriotycznych»¹. Przedstawiał go też jako charakterystyczną postać Krakowa schyłku XIX wieku, opisując, że był to „polonus z urody i noszący się «po polsku»². Z kolei syn artysty wspominał, że dawne pokolenie taterników i bywalców Zakopanego pamiętało artystę jako postać o „sympatycznej twarzy z blond brodą przystrzyżoną w «augustówkę», w długiej granatowej czamarze, wysokich butach, kapeluszu słomkowym, za który zatykał gałązkę kossówki³. Jan Reychman pisał, że Walery Eljasz brał udział „we wszystkich narodowych i patriotycznych

¹ J. Reychman, *Peleryna, ciupaga i znak tajemny*, Kraków 1971, s. 46.

² Ibidem, s. 109.

³ S. E. Radzikowski, *Wspomnienie o Walerym Eljaszu Radzikowskim (w 25-tą rocznicę zgonu)*, „Wierchy” 1930, R.8, str. 162–167.

przedsięwzięciach, imprezach i manifestacjach. Działal w Towarzystwie Szkoły Ludowej, w Stronnictwie Ludowym i Demokratycznym, był strażnikiem wszystkich tradycji, dawał do zrozumienia, że ma na przechowaniu jakieś tajemnice narodowe; mówiono w zaufaniu, że może jest jednym z wtajemniczonych, którzy wiedzą gdzie są przechowywane – aż do odzyskania przez Polskę niepodległości – dawne insygnia koronne⁴. Twierdził, że był to „patriota i demokratą, tępiący wszędzie ducha austriackiego ultralojalizmu i «szwarcgelberstwa», dążący do podkreślenia wszechpolskiego charakteru wszystkich poczynań narodowych”⁵. Udowadniał, że artysta pragnął być „wszędzie, gdzie jest wszczęta jakaś akcja patriotyczna ogólnopolska, narodowa, uważał się za żywego strażnika tradycji i wskazań narodowych”⁶.

Walery Eljasz-Radzikowski urodził się w Krakowie 12 września 1840 lub jak twierdzą inne źródła – 1841 roku⁷, jako syn Wojciecha (1814–1904), malarza kościelnego i Tekli z Krzyżanowskich. Na chrzcie otrzymał imiona Jan Kanty Walery. Nazwisko „Radzikowski” było według legendy rodzinnej, rozpowszechnianej przez Stanisława Eljasza – syna Walerego, dawnym nazwiskiem rodowym, rzekomo porzuconym dwa pokolenia wstecz. Stanisław opowiadał, że rodowe nazwisko „Radzikowski” ze szlacheckim przydomkiem herbowym „Ogończyk” zostało zastąpione przydomkiem „Eljasz” (czasem pisanym przez „j” jako „Eljasz”, a czasem przez „i”) przez jego pradziada Stanisława Wojciecha, konfederata barskiego, który chciał w ten sposób uniknąć prześladowań politycznych⁸. Sam Walery Eljasz zaczął używać nazwiska „Radzikowski”, jako drugiego członu, dopiero pod koniec życia. Czy jego dziad był rzeczywiście konfederatem barskim, który zmienił nazwisko? Wydaje się to być jednak typową rodzinną legendą, gdyż według aktu małżeństwa rodziców Wojciecha Eljasza, czyli dziadków Walerego Eljasza,

⁴ J. Reychman, *Peleryna...*, op. cit., s. 110.

⁵ Ibidem, s. 118.

⁶ Ibidem, s. 120.

⁷ M. Pinkwart w publikacji *Zakopiańskim szlakiem Walerego i Stanisława Eljaszów*, Warszawa–Kraków, 1988, s.9 napisał: „Na podstawie badań, przeprowadzonych w aktach kościoła Najświętszej Marii Panny w Krakowie (opublikowanych w 1960 r. przez Andrzeja Szpakowskiego w książce Walery Eljasz Radzikowski) przyjmuje się, że fakt ten nastąpił 12 września 1841 r. w Krakowie, w domu nr 423 przy ul. Sławkowskiej. Według innych dokumentów, także kościelnych, i wg notatek Walerego i Stanisława, podawano jako datę urodzenia 12 września 1840 r.”.

⁸ M. Pinkwart, *Zakopiańskim szlakiem Walerego i Stanisława Eljaszów*, Warszawa–Kraków, 1988 s. 9.

nazywali się oni Łucja Panikowicz lub Ponikowicz i Jan Kanty, którego nazwisko na tymże akcie brzmi „Heljasz”. Takie jest ono również na akcie ślubu rodziców Walerego Eljasza, czyli wspomnianych już Wojciecha i Tekli z Krzyżanowskich⁹.

Jak napisał Maciej Pinkwart w swojej publikacji *Zakopiańskim szlakiem Walerego i Stanisława Eljaszów*, przyszły malarz miał trudne dzieciństwo ze względu na despotyczny charakter ojca, który „za wszystkich decydował i jedynie on miał prawo mieć rację. Nie tylko w sprawach domowych – niestety, także i artystycznych”¹⁰. Mały Walery od dzieciństwa był przez ojca przeznaczony na swego następcę w malarstwie, a pierwsze nauki zawodu rozpoczął w domu, gdzie czytać, pisać i liczyć uczył go prywatny nauczyciel Tartani, będący zresztą przyjacielem ojca¹¹. Dzięki tym naukom młody Walery trafił od razu do drugiej klasy szkoły miejskiej św. Barbary, a jesienią 1851 roku został zapisany do jedynego istniejącego w tym czasie w Krakowie Gimnazjum św. Anny. Uczył się tam na tyle dobrze, że jako jeden z najlepszych został zwolniony z opłat szkolnych. Niestety, po ukończeniu IV klasy despotyczny ojciec stwierdził, że zdobycie matury nie jest synowi potrzebne i oddał go do II klasy Wyższej Szkoły Realnej przy Instytucie Technicznym. Była to po prostu szkoła zawodowa, która nie dawała absolwentowi żadnych praw, natomiast przygotowała go technicznie do pracy artystycznej. Walery ukończył ją jako 16-latek i zgodnie z kolejnym życzeniem ojca zapisał się do Szkoły Sztuk Pięknych w Krakowie. Miał już wtedy na swoim koncie debiut malarski oraz pierwszą pozytywną recenzję na łamach krakowskiego pisma „Czas”¹².

W Krakowskiej Szkole Sztuk Pięknych Walery Eljasz kształcił się pod kierunkiem Władysława Łuszczkiewicza¹³. Jak pisze w monografii artysty Maciej Pinkwart, nauka na Akademii była jednak krytykowana przez despotycznego ojca, który nie uznawał malowania z natury uważając, że podstawą malarstwa jest kopiowanie cudzych dzieł. Wojciech Eljasz miał ponoć nawet robić na ulicach Krakowa awantury profe-

⁹ Akt małżeństwa: Kraków, kościół WNMP (Mariacki) - (obecnie woj. małop.), nr. 30/1840.

¹⁰ M. Pinkwart, *Zakopiańskim...*, op. cit., s. 9.

¹¹ Ibidem, s. 10.

¹² Ibidem, s. 11.

¹³ Władysław Łuszczkiewicz (1828–1900) – polski malarz, pedagog, historyk sztuki, muzeolog i konserwator zabytków.

sorom, którzy jego zdaniem sprzeniewierzali się „prawdziwej sztuce”¹⁴. Zapewne to z tego powodu Walery Eljasz, mimo dobrych wyników w nauce, nie otrzymał stypendium artystycznego do Monachium, gdy w 1862 roku ukończył Szkołę Sztuk Pięknych. Na szczęście udało mu się przekonać ojca, by wyraził zgodę na samodzielny wyjazd syna za granicę. Wojciech Eljasz zgodził się, ale postawił warunek: za pobyt syna w Monachium rodzina nie zapłaci ani guldena. Prawdopodobnie opłacenie wyjazdu przez młodego artystę było możliwe dzięki pieniądзом, które otrzymał za sprzedaż obrazów oraz honorarium za pierwszą pracę naukową *Ubiory ludu dawnej Polski*¹⁵, wydaną w Krakowie. Była to pierwsza publikacja z dziedziny kostiumologii, w której Walery Eljasz stał się wkrótce specjalistą. Rysunki, które wykonał dla potrzeb tego i następných wydawnictw pomogły nie tylko jemu, ale również innym wybitnym malarzom historycznym w prezentowaniu dawnych strojów na obrazach przedstawiających dzieje Polski. Kostiumologiczne prace Eljasza cechuje przede wszystkim wierność w odtwarzaniu realiów, dokładność w najmniejszych szczegółach, a przede wszystkim oparcie się wyłącznie na historycznych materiałach źródłowych. Były one jednym z wielu wyrazów patriotyzmu artysty, który z pieczołowitością gromadził szkice królewskich nagrobków, pomników, ale też przerysowywał ryciny z dawnych kronik¹⁶.

W Monachium Walery Eljasz studiował w latach 1862–65 u profesorów Hermanna Anschütza¹⁷, Albrechta Adama¹⁸ oraz Moritza von Schwinda¹⁹.

Akademia monachijska patrzyła na malarstwo w sposób zupełnie inny niż krakowska Szkoła Sztuk Pięknych, która stawiała na treść dzieła sprawiając, że obrazy powstające pod okiem krakowskich profesorów były ciekawsze ikonograficznie niż artystycznie. W Monachium uczono, że wartością i istotą wyrażania sztuki są barwa, ton i sposób malowania. Treść, a zwłaszcza wszelkie przesłania ideowe,

¹⁴ M. Pinkwart, *Zakopiańskim...*, op. cit., s. 11.

¹⁵ W. Eljasz, *Ubiory ludu dawnej Polski*, Kraków 1862, nakład J. Bendorfa.

¹⁶ Większość tego typu prac znajduje się w Muzeum Narodowym w Krakowie, które ma w swoich zbiorach także raptularze Walego Eljasza.

¹⁷ Hermann Anschütz (1802–1880) – niemiecki malarz pochodzenia pruskiego. Był wykładowcą w Monachium i Düsseldorfie.

¹⁸ Albrecht Adam (1786–1862) – niemiecki malarz scen bitewnych i koni.

¹⁹ Moritz Ludwig von Schwind (1804–1871) – austriacki malarz i rysownik, profesor Akademii Sztuk Pięknych w Monachium. Tworzył malarstwo ścienne, sztalugowe, a także ilustracje książkowe.

uznawano za rzecz drugorzędną. W Krakowie analizowano zgodność obrazu z przekazami historycznymi, w Monachium stawiano na „stimmung”, czyli „nastrój” namalowanego dzieła. Dla malarzy z Polski był to szok, na co zwrócił uwagę Stanisław Witkiewicz w swojej książce poświęconej Aleksandrowi Gierymskiemu, w której pisał: „Wielu z nas, większość, przybywała wtenczas z kraju z głową pełną czysto literackich tematów. Dramatyczne postacie Matejki i jęk duszy zaklęty w Grottgerze mieszały się z tym, co się czuło samemu, nie znajdując na wyrażenie siebie własnej formy. Człowiek czuł i myślał, ale nie wyobrażał, nie miał plastycznego wyrazu, nie wiedział dobrze, jak się ta treść myślowa da złączyć z zagadnieniem malarstwa. Zetknięcie się z tą sferą, w której głównie chodziło o „ton”, o to, jak się maluje, wywołało w wielu z nas rozczarowanie”²⁰.

Dla Wojciecha Eljasza studia syna w akademii monachijskiej jawiły się czasem zupełnie straconym. Jak napisał Maciej Pinkwart, stary Eljasz „nie mając kontroli nad studiami, nie widząc szkiców i nie mogąc robić awantur profesorom – uznał syna za straconego dla sztuki. Upominał go jednak, by czasu w Monachium nie zmarnował i uczył się wszystkich technik malarskich. Posłuszny ojcu Walery „zaliczył” pracownię akwareli, malowania koni, kartonów do fresków i malowania na murze²¹. Młodemu Eljaszowi najbardziej jednak podobały się zalecenia profesora Anschütza, który nakazywał rysować i malować z natury, tak jak artysta widzi. Anschütz nie był także zwolennikiem sztucznych reguł i formułek, a to młodzieńcowi, który z daleka od despotycznego ojca poczuł się po prostu wolny, bardzo pasowało.

Gdy w 1863 roku w Królestwie Polskim wybuchło powstanie, do walki poszedł młodszy brat Walerego – Władysław²², który udział w powstańczych walkach odpokutował zesłaniem na Syberię i chorobą²³. Sam Walery był wtedy w Monachium. Jego syn Stanisław, który lubił fantazje na temat przeszłości rodu i prawdopodobnie z niczego stworzył historię o pradziadku – konfederacie barskim, zmuszonym z powodów politycznych porzucić nazwisko Radzikowski, dorobił ojcu powstańczą przeszłość, czyniąc

²⁰ St. Witkiewicz, *Aleksander Gierymski*, Warszawa 1950, s. 6.

²¹ M. Pinkwart, *Zakopiańskim...*, op. cit., s. 19–20.

²² J. Sokulski, *Eljasz Władysław* [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, Kraków 1948, t. VI, s. 232.

²³ J. Reychman, *Peleryna...*, op. cit., s. 121.

go... członkiem Powstańczego Rządu Narodowego. Zapewne dlatego w wielu opracowaniach dotyczących artysty publikowana jest taka informacja. Tymczasem gdy wybuchło powstanie, Walery Eljasz zapadł na tyfus i w swoim pamiętniku pisał: „to nieszczęście ocaliło mnie od pójścia do powstania w r. 1863, ale mnie zrujnowało co do zdrowia”²⁴. Pierwszy monografista artysty – Andrzej Szpakowski napisał wprawdzie, że Walery Eljasz w okresie powstania chorował, co uniemożliwiło mu udział w walkach, ale zaraz dodał: „Jednak już w okresie rekonwalescencji otrzymuje artysta od Rządu Narodowego misję udzielenia pomocy spieszącym do kraju ochotnikom do powstania”²⁵. Jest to zgodne z rodzinną tradycją Eljaszów przekazywaną przez syna Stanisława, który pisał, że ojciec otrzymał od Rządu Narodowego „pismo z poleceniem spełnienia pewnego zadania za granicą”²⁶, ale... jak podkreśla Maciej Pinkwart, w dokumentach Eljasza znajdowało się zaświadczenie z 3 sierpnia 1863 roku, zaopatrzone w pieczęć z podpisem „Rząd Narodowy – Naczelnik m. Krakowa”, w którym tenże naczelnik daje „Ob. Wale-remu Eljaszowi pozwolenie przebywania za granicami ziem polskich w celu kształcenia się w sztuce malarskiej z tym zastrzeżeniem, iż za wezwaniem masz się Obywatelu stawić w miejscu Ci wskazanym. Przytem wzywa się wszelkie władze Narodowe, aby pomienionemu Obywatelowi wszelkiej możebnej pomocy w razie potrzeby udzielić raczyły”²⁷. Trudno więc mówić tu o jakimś konkretnym zadaniu. A co dokładnie z zajęć, które można by określić mianem „patriotycznych” robił w Monachium Walery Eljasz – nie wiadomo. Pewne jest, że artysta spędzał wiele godzin w Pinakotece kopiując umieszczone tam dzieła i sprzedając za nędzne grosze, by mieć za co utrzymać się. Jan Reychman zarzucił artyście bierność w okresie powstania i napisał, że jej przyczyną była „chęć nieprzerywania studiów malarskich, jako okazji do wybicia się”²⁸. Rzeczywiście, w tamtym okresie artysta dużo tworzył. Na przykład, w swoim monachijskim atelier namalował pierwszy większy obraz olejny, zatytułowany *Zawiązanie konfederacji tyszowieckiej przez Stefana Czarnieckiego*, znany też pod nazwą *Hetman Czarniecki zachęca Polaków*

²⁴ Cyt. za M. Pinkwart, *Zakopiańskim...*, op. cit., s. 20.

²⁵ A. Szpakowski, *Walery Eljasz Radzikowski*, Kraków, 1960, s. 25.

²⁶ Cyt. za J. Reychman, *Peleryna...*, op. cit., s. 121.

²⁷ Cyt. za M. Pinkwart, *Zakopiańskim...*, op. cit., s. 20.

²⁸ J. Reychman, *Peleryna...*, op. cit., s. 121.

do obrony ojczyzny²⁹. Przedstawia moment, w którym hetman przemawia do zebranego rycerstwa. Jest to jeden z pierwszych przykładów wykorzystania przez Walerego Eljasza własnej wiedzy kostiumologicznej oraz scenograficznej i zastosowania jej w praktyce. Jednak jak stwierdzali ówczesi mu krytycy i pierwszy monografista artysty Andrzej Szpakowski, nadal są w nim widoczne: „płaskość całej kompozycji, oschłość formalna i wyrazowa”³⁰. Obraz ten artysta jesienią 1863 roku wysłał do Krakowskiego Towarzystwa Sztuk Pięknych, które po wystawie zakupiło go za 600 guldenów, płatnych w miesięcznych ratach. Miało to zapewnić artyście lepszy byt, jednak – jak pisze Pinkwart – „skończyło się na perspektywie: wypłacane ratami pieniądze trafiały w Krakowie do papy, który przysyłał synowi tylko połowę uważając, że 25 guldenów miesięcznie powinno wystarczyć”³¹. Walery musiał więc ratować się kolejnymi kopiami dzieł z pinakoteki oraz ilustracjami do poematu *Maria* Malczewskiego. Dopiero po powrocie do Krakowa pod koniec 1864 roku, sprzedaje kolejny swój obraz Towarzystwu Przyjaciół Sztuk Pięknych. Jest to *Zdobycie Wolmaru na Szwedach pod dowództwem Jakuba Potockiego*, za które to dzieło zainkasował 500 guldenów gotówką i... wyjechał w podróż po Europie. Zwiedził Niemcy, Belgię, Francję, Szwajcarię i Włochy. Z braku pieniędzy nie dotarł do Rzymu tylko przez Wiedeń wrócił do Krakowa, gdzie osiadł na stałe (według jednych badaczy pod koniec 1865 roku³², a według innych na początku 1866³³). Zbiegło się to z zakończeniem przez niego studiów monachijskich. Jak dowcipnie napisał Maciej Pinkwart: „Z pobytu za granicą przywiózł Walery Eljasz wysokie techniczne umiejętności malarskie, łysinę po przebytych w Monachium tyfusie i bliską znajomość z Józefem Ignacym Kraszewskim, poznanym podczas pobytu w Niemczech”³⁴.

Początkowo artysta poświęcił się malarstwu historycznemu i zajmował się głównie działalnością artystyczną. Jednak w 1872 roku w Krakowie, dzięki wstawiennictwu księdza Eugeniusza Janoty, Wa-

²⁹ Muzeum Narodowe we Wrocławiu, nr. inw. MNWr VIII-45, wym. 148 x 118 cm.

³⁰ A. Szpakowski, *Walery Eljasz...*, op. cit., s. 34.

³¹ M. Pinkwart, *Zakopiańskim...*, op. cit., s. 21.

³² Ibidem, s. 22.

³³ A. Szpakowski, *Walery Eljasz...*, op. cit., s. 28.

³⁴ M. Pinkwart, *Zakopiańskim...*, op. cit., s. 22.

lery Eljasz objął stanowisko nauczyciela rysunków w Gimnazjum św. Anny. 26 listopada artysta złożył przysięgę profesorską, której słowa mówiły o tym, że Walery Eljasz przyrzeka „należycie pracować, z kolegami zaś zgodę i dobre porozumienie dla dobra zakładu i uzyskania jedności działania zachowywać”³⁵, zaś „przy egzaminach i ocenianiu wiadomości uczniów z sumienną surowością i bezstronnością postępować i we wszystkim jedynie tylko na prawdziwe dobro zakładu, przy którym będziesz postawionym, zważać będziesz i że się od wypełniania tych obowiązków ani chęcią lub niechęcią, ani też żadnymi jakiegobądź rodzaju względami ubocznymi nigdy odwieść nie dasz”³⁶. W pamiętniku, cytowanym przez Macieja Pinkwarta, zanotował: „Pensja roczna 625 guldenów stała się odtąd ogniwem nierozzerwalnym między mną a Krakowem, że już o przeniesieniu się z mej siedziby nie było mowy”³⁷. Cztery lata później rozpoczął analogiczną pracę w żeńskim seminarium nauczycielskim. Jak notuje Pinkwart, pracy pedagogicznej, która zajmowała mu w sumie 10 godzin tygodniowo (4 w seminarium i 6 w gimnazjum) „poświęcał wiele uwagi, był nauczycielem cenionym i otoczonym szacunkiem uczniów i – zwłaszcza – uczennic”³⁸.

Jeśli idzie o pracę artystyczną to Walery Eljasz już w 1866 roku namalował swój słynny obraz *Teofila Sobieska z synami u grobu Żółkiewskiego*, który znajduje się w zbiorach Muzeum Narodowego w Poznaniu³⁹. Jest to jeden z obrazów malowanych nie tylko „ku pokrzepieniu serc”, ale przede wszystkim dla pokazania wielkości dawnej Polski i jej tradycji. Jak powszechnie wiadomo, w rodzinie Sobieskich, która głęboko nienawidziła Turków i Tatarów, panował kult hetmana Stanisława Żółkiewskiego, poległego w 1620 roku w słynnej bitwie pod Cecorą. Wdowa po bohaterskim wodzu, Regina z Herburtów, wykupiła okaleczone, pozbawione głowy i prawej ręki ciało męża, które pochowała uroczyście w zamkowej kaplicy w Żółkwi. Dopiero dwa lata później udało się jej wykupić od Turków wywiezioną do Konstantynopola głowę męża i złożyć ją do grobu, także w kościele w Żółkwi, ale pod ołtarzem. Zamek żółkiew-

³⁵ Ibidem, s. 33.

³⁶ Ibidem.

³⁷ Ibidem.

³⁸ Ibidem.

³⁹ Nr inw. Mp 310, wym. 139 x 105 cm.

ski, wzniesiony przez hetmana w roku 1594 był pełen hetmańskich pamiątek, wśród których znajdowały się m.in. buława przysłana w darze od papieża oraz płaszcz wodza, porąbany szablami Turków i poplamiony krwią w bitwie, w której stracił życie. Jan III Sobieski był prawnukiem hetmana⁴⁰. Wraz z bratem wychowywał się w Żółkwi w kulcie przodka, na którego grób przyprowadzała go matka, a on sam wizyty składane z bratem na grobie pradziada opisał następującymi słowami: „Wprawiali nas z młodu, abyśmy nie byli wyrodkami od przodków swoich, wystawiając nam i na oczy, jeszcze w dzieciennym będąc wieku, wielką sławę ich, odwagę i ochotę na zaszczyt kościoła bożego i ojczyzny, kazawszy nas zaraz z abecadłem tego wiersza uczyć z nagrobka naszego pradziada: O quam dulce et decorum est pro patria mori! (O, jak słodko i chlubnie umierać za ojczyznę!)”⁴¹. Właśnie tę scenę namalował Walery Eljasz. Być może wpadł na pomysł namalowania jej jeszcze w 1862 roku, kiedy na łamach „Tygodnika Ilustrowanego” znalazł się drzeworyt obrazu należącego do mieszkającego w Złotopolu (pierwotnie Hulajpolu), w dawnym powiecie czehryńskim, Władysława Jasienieckiego, a będącego dziełem anonimowego artysty⁴². Sądząc po drzeworycie oryginał był jednak dziełem słabym artystycznie i dziś prawdopodobnie nieistniejącym. Obraz Walerego Eljasza jest więc jedynym znanym dziewiętnastowiecznym obrazem ilustrującym legendę Sobieskiego i patriotyzmu, w jakim wyrastał przyszły król. Walery Eljasz przedstawił przyszłego władcę jako chłopca, którego twarz przeszywają ból i wzruszenie. Jednak obraz nie zyskał pochlebnej recenzji Michała Bałuckiego, który w recenzji napisał: „W przedstawieniu obrazów trzeba mieć wiele delikatnego poczucia artystycznego, by nie popaść w śmieszność i przesadę. Niech artysta przypomni sobie jedną główkę dziecięcą z «Kazania Skargi», główkę chłopczyka wpatrującego się w twarz proroka-kaznodziei i słuchającego uważnie słów jego, a zobaczy jak można w twarzy dziecka wyrazić głęboką myśl i zastanowienie, a zachowując zarazem cechę wieku jego”⁴³. Z tą krytyką nie zgodził się jednak wspomniany już monografista artysty Andrzej Szpakowski, który napisał, że główka

⁴⁰ Córka hetmana Stanisława Żółkiewskiego – Zofia wyszła za mąż za Jana Daniłowicza, z którym miała córkę Zofię Teofilę, późniejszą Sobieską – żonę Jakuba Sobieskiego i to ona wraz z synami namalowana została na obrazie Walerego Eljasza.

⁴¹ Cyt. za M. Krawczyk, *Nauki braci Sobieskich*, „Mówią Wieki”, nr 9/2013, s. 22.

⁴² „Tygodnik Ilustrowany”, 1862, t. V, s. 64.

⁴³ M. Bałucki, *Wystawa obrazów w Krakowie*, „Tygodnik Ilustrowany”, 1866, t. XIII, nr 351, s. 281.

małego Jana Sobieskiego „jest żywą, myślącą twarzą dziecka i nie daje się stwierdzić, aby popadała w śmieszność i przesadę”⁴⁴. Szpakowski stwierdził, że krytyczne uwagi to wyraz „niepokoju recenzenta wobec młodego artysty, który „zamiast iść drogą utartą i wypróbowaną już przez Suchodolskiego, Lesse-
ra, Loefflera, Gersona, Sypniewskiego i in., dziwnie kluczy po ścieżkach historii”⁴⁵.

Również w tym samym roku co *Teofila Sobieska z synami u grobu Żółkiewskiego* powstał obraz historyczny Walerego Eljasza zatytułowany *Stopka królowej Jadwigi* – znany jest dziś ze sztychu autorstwa Jana Styfięgo⁴⁶ zamieszczonego w „Kłosach”⁴⁷. Jak napisał Szpakowski, „dzieło to cechuje obok typowego już przerysowania twardą mocną kreską, zbytnie monumentalizowanie postaci królowej, przedstawionej w momencie oczyszczania z wapna jej trzewiczka przez nachylnego kamieniarza”. Wizerunek to ilustracja popularnej krakowskiej legendy związanej z Bazyliką Nawiedzenia Najświętszej Maryi Panny w Krakowie (Na Piasku), w której ścianę wmurowano przed wiekami kamień, zabezpieczony dla ochrony kratą i opatrzony wrytym napisem: „Stópka Królowej Jadwigi”. Według owej legendy królowa przechodziła wraz z orszakiem obok budowanego kościoła. Spostrzegła strapionego robotnika, a dowiedziawszy się, że biedak nie ma czym opłacić lekarza dla chorej żony, zdecydowała się mu pomóc. Oparła stopę na kamieniu, odpięła złotą klamrę z bucika i ofiarowała ją kamieniarzowi. A kiedy odeszła, robotnicy spostrzegli odcisnięty w kamieniu ślad jej stopy. Wzruszeni, wspólnymi siłami obkuli kamień i wryli na nim datę tego wydarzenia, czyli rok 1390. Kamień wmurowali w ścianę świątyni. Tkwił on tam do potopu szwedzkiego, kiedy to kościół został zburzony. Potem mieszkańcy znaleźli w gruzach fragment kamienia z wykutym rokiem 1390. Podczas odbudowy kościoła wmurowano odnaleziony kamień w narożnik i wykuto na nowo rok 1390⁴⁸.

⁴⁴ A. Szpakowski, *Walery Eljasz...*, op. cit., s. 29.

⁴⁵ Ibidem.

⁴⁶ Jan Styfi (1839–1921), warszawski drzeworytnik. Studiował w latach 1856–1857 w Warszawskiej Szkole Sztuk Pięknych, następnie doskonalił się w drzeworytnictwie w Lipsku, jako rytownik związany był z „Tygodnikiem Ilustrowanym”, a w latach 1865–1890 z „Kłosami”. Rytował również dla wydawnictw książkowych i kalendarzy. Jeden z najwybitniejszych i najpłodniejszych polskich ksylografów.

⁴⁷ „Kłosy”, 1866, nr 38, s. 448.

⁴⁸ Ibidem.

Zainteresowanie Walerego Eljasza legendami, który poprzez malowanie tego typu przedstawień chciał pobudzać wyobraźnię Polaków, stanowi również jeden z przykładów jego malarskiego patriotyzmu. Malowanie historii i legend z czasów, gdy Polska była potęgą wpłatało się w powszechny w XIX wieku nurt malowania „ku pokrzepieniu serc”. Tak też można traktować obraz artysty zatytułowany *Pan Twardowski i diabeł*⁴⁹. Był on ilustracją, albo jak twierdzą inni badacze, „komentarzem” do powstałej w 1820 roku mickiewiczowskiej ballady *Pani Twardowska*, nawiązującej do legendy o polskim szlachcicu, który zaprzedał duszę diabłu, by móc korzystać z usług sił nieczystych. Ballada opowiada, jak to diabeł, by zdobyć duszę szlachcica, musi spełnić jego trzy życzenia. Namalowany w 1878 roku obraz, znajdujący się dziś w Muzeum Adama Mickiewicza w Śmiełowie, przedstawia scenę, podczas której Mefistofeles wykonuje drugie zadanie, jakim jest kąpiel w święconej wodzie.

„(...) Trzeba skąpać się w tej misie –
A to jest woda święcona”.

Diabeł kurczy się i krztusi,
Aż zimny pot na nim bije:
Lecz pan każe, sługa musi,
Skąpał się biedak po szyję.

Wyleciał potem jak z procy,
Otrząśł się, dbrum! parsknął raźnie:
„Teraz jużes w naszej mocy,
Najgorętszą odbył łaźnię”⁵⁰.

⁴⁹ Muzeum Adama Mickiewicza w Śmiełowie, nr. inw. Mp 439, ol. pł. 1878, wym. z ramą 191 x 101 cm.

⁵⁰ A. Mickiewicz, *Pani Twardowska*, <https://wolnelektury.pl/katalog/lektura/ballady-i-romanse-pani-twardowska.html> [dostęp: 25.12.2022].

Artysta już wcześniej ilustrował utwory Mickiewicza. W 1867 roku wystawił *Klucznika Gerwazego*⁵¹, a w trzy lata później *Woźnego Protazego*, które nie zostały dobrze przyjęte przez krytykę, choć Aleksander Lesser znalazł w *Kluczniku Gerwazym* „światny koloryt”⁵². Niestety, pozostali krytycy, jak napisał w monografii artysty Andrzej Szpakowski, prześcigali się „w wyciąganiu wszystkich wad płócien Eljasza”⁵³. Bartkiewicz wręcz szydził z artysty pisząc, że „«Klucznik» jest ładnym portretem kostiumowym, ale tylko z pęku kluczy wnieść można o jego godności klucznika, tak jak w ludowych obrazkach świętych z klucza można się domyślać świętego Piotra, z klawiatury organów świętej Cecylii, z węża i kielicha świętego Jana, itd.”⁵⁴. Równie ostry był Filipowicz, który o *Woźnym Protazym* napisał, że namalowana postać „wygląda jak gdyby tylko, co wydostała się z konopi... słowem wygląda jak kaleka”⁵⁵. Krytycy odmawiali artyście talentu, a to sprawiało Waleremu Eljaszowi po prostu ból, czemu dawał upust w swoich pamiętnikach. Jak pisze Reychman, ze spisanych przez artystę wspomnień wynika, że „uważał się za artystę równego talentem Matejce, Brandtowi czy Gersonowi, ba, nawet ich przewyższającego, niesłusznie pokrzywdzonego i odsuniętego na boczny tor wskutek pokątnych protekcji i intryg. Gryzł więc w sobie do końca życia zawiść, przeżuwał żale, skarżył się na zawistny los”.

Jest jednak zupełnie możliwe, że na niepochlebne recenzje jego prac miał wpływ również ojciec, który był skłócony z całym towarzystwem, zaś syn – Walery zdawał się dziedziczyć po ojcu pewne cechy charakteru, co z kolei powodowało, że nie był zbyt lubiany. Dowodem na to mogą być chociażby wspomniane już wpisy w pamiętniku, z których wynika, że artysta wietrzył wszędzie spiski i zmywy. Dodatkowo zdarzało się, że ojciec przechwytywał zamówienia syna i sam je realizował, a jak pisał Maciej Pinkwart: „Podpisując te swoje nieszczęsne knoty «W. Eljasz» psuł synowi reputację także i artystyczną”⁵⁶.

⁵¹ Muzeum Literatury im. Adama Mickiewicza w Warszawie, nr. inw. K.925, ol. pł., wym. 93 x 63 cm.

⁵² A. Lesser, *Sztuki piękne*, „Kłosa”, 1870, t. XI, nr 263.

⁵³ A. Szpakowski, *Walery Eljasz...*, op. cit., s. 31.

⁵⁴ *Wystawa krajowa sztuk pięknych*, [w:] Tygodnik Ilustrowany, 1867, t. XV, s. 386

⁵⁵ H. Filipowicz, *Wystawa Towarzystwa Zachęty w Warszawie*, [w:] Tygodnik Ilustrowany, 1870, t. V, s. 254

⁵⁶ M. Pinkwart, *Zakopiańskim...*, op. cit., s. 32.

Jednak to nie malarstwo sprawiło, że imię Walerego Eljasza Radzikowskiego przeszło do historii sztuki, ale akwaforty, rysunki piórkiem, ryciny i przede wszystkim ilustracje tatrzańskie. Artysta, który w Tatry po raz pierwszy wybrał się jeszcze przed monachijskimi studiami, spędzał w najwyższych polskich górach wszystkie wolne chwile. Zwłaszcza po wybudowaniu w Zakopanem przy ul. Stara Polana własnego domu. Kontrakt na jego budowę artysta podpisał 18 października 1890 roku. Wykonawcą był majster ciesielski Jędrzej Galarowski, który za 1950 guldenów zobowiązał się do wystawienia domu ze swego materiału. 27 października wójt zakopiański Jędrzej Tatar własnoręcznie podpisał pozwolenie na budowę, które brzmiało: „W skutek wniesionej prośby przez Wgo Pana Walerego Eljasza celem pozwolenia na budowę nowego domu mieszkalnego z miękkiego materiału na kamiennym podmurowaniu według planu pod jednym dołączonym, który na ulicy «Stara Polana» w Zakopanem na swym własnym zielonym placu budowy wystawić zamierza – ze względu, że żadna przeszkoda nie zachodzi – udzielamy niniejsze pozwolenie budowy”. Dom, zwany „Eljaszówką” istniał do 1941 roku, kiedy został rozebrany przez Niemców w ramach akcji porządkowej⁵⁷.

Popularyzacja Tatr była tym, czym Walery Eljasz zajmował się obok działalności artystycznej. Był autorem pierwszego, opracowanego przy pomocy ks. Janoty, a także przy zachęcie i technicznym poparciu Józefa Ignacego Kraszewskiego przewodnika po Tatrach, który nosił tytuł *Przewodnik do Tatr i Pienin* i został wydany drukiem w 1870 roku w Dreźnie, w drukarni przyjaciela, którym był Kraszewski. Ten przewodnik to jego najbardziej znane dzieło i na dodatek dzieło pionierskie w historii literatury tatrzańskiej. Do roku 1900 ukazało się sześć jego wydań, gdyż był to jedyny przewodnik po tym terenie w momencie, w którym Tatry były popularyzowane. Artysta poświęcił Tatrom wiele szkiców, esejów i artykułów w „Pamiętnikach Towarzystwa Tatrzańskiego”, „Kłosach”, „Tygodniku Ilustrowanym”, a także pismach typu „Kartka z dziejów Podtatrza” czy „Dwutygodnik dla Kobiet”. Był jednym z organizatorów tatrzańskiej turystyki. Między innymi brał żywy udział w założeniu w 1873 roku Towarzystwa Tatrzańskiego, organizował przewodnictwo tatrzańskie i służbę ochrony przyrody tatrzańskiej, wytyczał też szlaki, czuwał nad schroniskami itd. Dlatego do dziś uchodzi za jedną z czołowych postaci szeroko pojmowanej tatrzańskiej kultury.

⁵⁷ M. Pinkwart, *Zakopiańskim...*, op. cit., s. 85

Walery Eljasz od 1890 roku uprawiał także fotografię, której to sztuki nauczył się od Walerego Rzewuskiego – fotografa z Krakowa, wraz z którym przygotowywał tableau bohaterów powstania styczniowego. Po opanowaniu sztuki fotograficznej często malował z własnych zdjęć, wykonywanych w terenie, w domu lub w atelier.

Oprócz tych wszystkich działalności Walery Eljasz był też jednym z najważniejszych ilustratorów drugiej połowy XIX wieku. To on zilustrował własne opracowania dotyczące szeroko pojętej historii kultury, takie jak *Wspomnienie o Tarnowie* (1876), wydane w trzech częściach w latach 1879–99 *Ubiory w Polsce i u sąsiadów*, w roku 1898 *Szczerbiec – miecz Bolesławowski i Konik zwierzyniecki*, a rok później *Korony królów polskich* oraz *Nowa karta z przeszłości katedry na Wawelu*. Opracował również szereg ilustracji seryjnych, jak *Poczet królów polskich* czy *Wojsko polskie Kościuszki*. Wspomniany *Poczet* to klasyczne ilustracje do utworu literackiego złożonego z pieśni, których autorką jest Seweryna Duchieńska⁵⁸. Prozatorski wstęp napisał hr. Wojciech Dzieduszycki⁵⁹. Ta opublikowana w 1893 roku książka *Królowie polscy w obrazach i pieśniach* z ilustracjami Walerego Eljasza-Radzikowskiego była klasyczną i bardzo charakterystyczną dla drugiej połowy XIX wieku publikacją patriotyczną. Autorka pieśni Seweryna Duchieńska była żarliwą patriotką, która za organizowanie pomocy rodzinom powstańców styczniowych została zmuszona opuścić Polskę w 1863 roku⁶⁰. Ilustracje do jej książki to wyraz zainteresowań artysty i badań naukowych nad kostiumologią, rozpoczętych bezpośrednio po studiach krakowskich. Walery Eljasz-Radzikowski w przeciwieństwie do poprzednich twórców pocztów (Marcello Bacciarellego, Aleksandra Lessera, Tytusa Maleszewskiego czy Jana Matejki), jako jedyny przedstawił władców w całych postaciach, a nie tylko ich portrety. Jego poczet zawiera aż 47 postaci, gdyż przedstawia również władców legendarnych, takich jak m.in. Lech, Krak, Wanda czy Piast.

⁵⁸ Seweryna Duchieńska z domu Żochowska primo voto Pruszkowa (1816–1905) – poetka, publicystka, tłumaczka, członkini honorowa Towarzystwa Muzeum Narodowego Polskiego w Rapperswilu.

⁵⁹ Wojciech Dzieduszycki (1848–1909) – polski hrabia, polityk, poseł IV, V, VI, VII, VIII i IX kadencji Sejmu Krajowego, filozof, eseista, historyk sztuki i pisarz (dramaturg, powieściopisarz oraz nowelista).

⁶⁰ https://pl.wikipedia.org/wiki/seweryna_duchinska [dostęp: 28 grudnia 2022].

Poza działalnością malarską, artystyczną, literacką, pedagogiczną i popularyzującą Tatry, Walery Eljasz interesował się wieloma dziedzinami życia społecznego i narodowego. Miał szerokie znajomości i pozostawał w ścisłym kontakcie z wieloma wybitnymi postaciami tego okresu. Jan Reychman stwierdził, że „być może miało to związek z faktem, iż nie potrafił uciszyć wyrzutów sumienia z powodu biernej roli w sytuacji, gdy jego brat padł ranny w walce z zaborcą. Tym gorliwiej zatem szukał rekompensaty w patriotycznych akcjach”⁶¹. I jest to wielce prawdopodobne.

Artysta w 1901 roku przeszedł na emeryturę. Zmarł w Krakowie 23 marca 1905 roku, do końca czując się niedocenianym jako malarz historyczny. Jak widać, bycie wspaniałym grafikiem i ilustratorem nie zaspokajało jego ambicji. A szkoda, bo wszyscy badacze zgodnie twierdzą, że był świetnym rysownikiem i grafikiem, a jego twórczość krzewiła patriotyzm w narodzie. Był też jednym z najwspanialszych ilustratorów drugiej połowy XIX wieku i jedynym w swoim rodzaju popularyzatorem Tatr.

Małgorzata Karolina Piekarska

BIBLIOGRAFIA:

Malarze polscy w Monachium (I po co myśmy tam jechali). Katalog wystawy. Opracowanie: Eliza Ptaszyńska, Zbigniew Fałtynowicz, Suwałki 2005.

Tatry w poezji i malarstwie, wybór i opracowanie Justyna Chłap-Nowakowa, Kraków 2004.

Anna Król, *Pejzażyści Tatr*, Sopot 2006.

Waldemar Okoń, *Kresy w malarstwie*, Wrocław 2006.

Maciej Pinkwart, *Zakopiańskim szlakiem Walerego i Stanisława Eljaszów*, Warszawa-Kraków 1988.

Helena Pitoń, *Zbiory sztuki Muzeum Tatrzańskiego*, Zakopane 1999.

Jan Reychman, *Peleryna, ciupaga i znak tajemny*, Kraków 1988.

Andrzej Szpakowski, *Walery Eljasz-Radzikowski*, Warszawa 1960.

⁶¹ J. Reychman, *Peleryna...*, op. cit., s. 122.

Małgorzata Karolina Piekarska

Walery Eljasz-Radzikowski w czterech odsłonach, czyli słowo o wystawie

Zgromadzone na tej niewielkiej wystawie prace to akwarele, grafiki i rysunki, a także książki. Artysta, który marzył, by być postrzeganym jako wielki polski malarz historyczny, przeszedł do historii bardziej jako rysownik i ilustrator oraz autor publikacji o treściach patriotycznych. Zdecydowaliśmy się więc przedstawić to, co jest najcenniejsze z bogatej, patriotycznej spuścizny Walerego Eljasz-Radzikowskiego i pokazuje jego znaczenie dla historii, w tym historii sztuki polskiej, co jednocześnie pomagało w kształtowaniu patriotycznych postaw żyjącego pod zaborami polskiego społeczeństwa.

Prace podzielone zostały na cztery grupy.

PIERWSZĄ stanowią **SZKICE** czynione podczas lektur w bibliotekach, wizyt w muzeach czy miejscach historycznie ważnych dla Polski. Są więc tu rysunki stworzone w Katedrze Wawelskiej, jak pochodzące ze zbiorów Muzeum Narodowego w Krakowie szkice przedstawiające rzeźby autorstwa Santi Gucciego z nagrobków Zygmunta II Augusta czy Anny Jagiellonki oraz rysunek powstały na podstawie słynnego *Tryptyku z Pławna* (dziś w Muzeum Narodowym w Warszawie) przedstawiający *Rozsiekanie zwłok Świętego Stanisława*. Są również szkice wykonane podczas lektur publikacji historycznych, jak dwa ukazujące *Księżnę Matyldę wręczającą księgę liturgiczną Mieszkowi II*, narysowane na podstawie *Monumenta Poloniae historica* autorstwa Augusta Bielowskiego, ale z dokładnym opisem pierwowzoru

pochodzącego z książki znajdującej się pierwotnie w Bibliotece Zakonu Cystersów w Łużycach Dolnych nad Odrą. Są też rysunki na podstawie *Kroniki polskiej Marcina Bielskiego*, przedstawiające Zygmunta II Augusta czy samego autora kroniki, Marcina Bielskiego. Jest rysunek wykonany na podstawie portretu Zygmunta III Wazy autorstwa Marcina Kobera z informacjami o kolorach oryginału. Wszystkie te szkice stanowiły przygotowanie artysty do prac malarskich, a zwłaszcza do kostiumologicznych dzieł artysty, które składają się na część następną ekspozycji.

Ta **DRUGA** część zawiera rysunki **STROJÓW** stworzone do książki *Ubiory ludu dawnej Polski*, pokazujące jak różnorodna (w tym narodowościowo) była dawna Rzeczpospolita. Są tu także ilustracje z publikacji pt. *Album Wojska Polskiego z 1831 roku*, którego Walery Eljasz był drugim, obok Juliusza Kossaka, ilustratorem. Całość uzupełnia książka z wierszami Seweryny Duchinińskiej *Królowie polscy w obrazach i pieśniach* z ilustracjami Walerego Eljasza oraz o pocztówki z tego typu przedstawieniami, publikowane już po śmierci artysty. To właśnie zainteresowania kostiumologiczne sprawiły, że wszystkie obrazy, rysunki i grafiki Walerego Eljasza przedstawiające wydarzenia historyczne, są wierne w szczegółach dotyczących strojów.

Na **TRZECIĄ** część składają się przedstawienia związanych z **HISTORIĄ POLSKI** wydarzeń historycznych lub legendarnych, obecne na jego akwarelach, rycinach i reprodukcjach obrazów – prezentowanych zarówno w książkach, czasopiśmie, jak i na pocztówkach, bo to w takiej postaci docierały do szerszego kręgu publiczności. Zobaczyć więc można m.in. *Bartosza Głowackiego* – bohatera Powstania Kościuszkowskiego czy sceny z bohaterem Powstania Listopadowego – Walerianem Łukasińskim przykuwanym do armaty, wielokrotnie publikowane na pocztówkach, ilustrację z *Dziejów Polski ilustrowanych* Augusta Sokołowskiego, dotyczącą Konfederacji Barskiej, a przedstawiającą *Księdza Marka zachęcającego konfederatów do walki*, reprodukowaną w „Kłosach” grafikę przedstawiającą obraz Walerego Eljasza *Stopka królowej Jadwigi* oraz *Zdobycie Kruszwicy* – stanowiące ilustrację do *Starej baśni* Józefa Ignacego Kraszewskiego, z którym artysta się przyjaźnił, a które to przedstawienie znała-

zło się w albumie ofiarowanym pisarzowi z okazji 50-lecia jego pracy twórczej. Tę część uzupełniają publikacje, których artysta jest również autorem jako pisarz i publicysta.

CZWARTA część ekspozycji stanowią akwarele, rysunki i grafiki przedstawiające sceny związane z wydarzeniami **POWSTANIA STYCZNIOWEGO**, którego uczestnikiem był brat artysty – Władysław. Z życiorysu Walerego Eljasza wynika, że on sam mógł odczuwać coś w rodzaju wyrzutów sumienia, ponieważ w momencie wybuchu powstania zachorował na tyfus i nie poszedł walczyć. Stąd liczne prace poświęcone Powstaniu Styczniowemu, wśród których obecne na wystawie z kolekcji Muzeum Niepodległości: *Scena w powstania*, *Więści z powstania*, *Na grobie powstańca* czy *Transport na Sybir* układają się w narracyjną historię o losach przeciętnego uczestnika walk niepodległościowych, który bierze w nich udział i albo ginie, albo zostaje zesłany. Uzupełniają je: pochodząca ze zbiorów Muzeum Narodowego w Warszawie akwarela przedstawiająca *Bitwę pod Żyrzynem*, szkic ze *Sceną z powstania* z Muzeum Sztuki na Wawelu oraz pochodzące zarówno ze zbiorów Muzeum Niepodległości, jak i Muzeum Narodowego w Krakowie, stworzone przez Walerego Eljasza oprawy tableau z fotografiami ofiar Powstania Styczniowego, które zostały przygotowane w krakowskim zakładzie fotograficznym Walerego Rzewuskiego. Walery Eljasz Radzikowski należy bowiem do jednego z tych artystów, których prace zawsze zdobią publikacje dotyczące walk niepodległościowych sprzed 160 lat.

Małgorzata Karolina Piekarska

SPIS OBIEKTÓW NA WYSTAWIE:

Część I – szkice

1. *Księżna Matylda wręcza księgę liturgiczną Mieszkowi II, według Monumenta; Poloniae Historica A. Bielowskiego, własność: Muzeum Narodowe w Krakowie, nr. inw. MNK III-r.a-21790.*
2. *Księżna Matylda wręcza księgę liturgiczną Mieszkowi II, według Monumenta; Poloniae Historica A. Bielowskiego, własność: Muzeum Narodowe w Krakowie, nr. inw. MNK III-r.a-21745.*
3. *Głowa Anny Jagiellonki według nagrobka z katedry krakowskiej na Wawelu, własność: Muzeum Narodowe w Krakowie, nr. inw. MNK III-r.a-22106.*
4. *Fragmenty sceny z tryptyku z Pławna z kwatery „Rozsiekanie zwłok Świętego Stanisława”, według fotografii Wojcickiego, własność: Muzeum Narodowe w Krakowie, nr. inw. MNK III-r.a-22140.*
5. *Głowa Zygmunta II Augusta, według nagrobka Santi Gucciego w Kaplicy Zygmuntowskiej w katedrze krakowskiej, własność: Muzeum Narodowe w Krakowie, nr. inw. MNK III-r.a-22158.*
6. *Marcin Bielski (1495–1575), historyk, pisarz, własność: Muzeum Narodowe w Krakowie, nr. inw. MNK III-r.a-22343.*

7. *Popiersie Macieja Strykowskiego, kanonika, historyka i poety* (ur. 1547, zm. między 1586–1693), według drzeworytu z: Strykowski M., *Kronika polska, litewska ...*, Królewiec 1582, własność: Muzeum Narodowe w Krakowie, nr. inw. MNK III-r.a-22345.
8. *Zygmunt II August (1520–1572), król Polski*, według drzeworytu z dzieła: „*Kronika polska Marcina Bielskiego ...*”, wydrukowanego w 1597 roku w Krakowie przez Jakuba Siebeneychera (s. 588), własność: Muzeum Narodowe w Krakowie, nr. inw. MNK III-r.a-22348.
9. *Królowa Polski, żona Zygmunta Starego*, według drzeworytu z dzieła Decjusza *De vetustatibus Polonorum liber I; De lagiellonum familia liber II; De Sigismundi regis temporibus liber III*, 1521, własność: Muzeum Narodowe w Krakowie, nr. inw. MNK III-r.a-22356.
10. *Przerys – Zygmunt III Waza (1566–1632) król Polski, Wielki Książę Litewski, Król Szwecji*, własność: Muzeum Narodowe w Krakowie, nr. inw. MNK III-r.a-20221.

Część II – stroje

11. PUŁK I. I II. PIECHOTY. ARTYLERYA PIESZA. ART. KONNA. OFICER ARTYLERYI GWARDYI. JAZDA AUGUSTOWSKA. /II./ z: *Album Wojska Polskiego z 1831 r.*, Poznań 1886, własność: Muzeum Narodowe w Poznaniu, nr. inw. MNP G 12653.
12. PUŁK II. STRZELCÓW PIESZ. P.III.PIECH. STRZELEC KUSZLA. LEGIA LITEW. ŻOŁNIERZ OD POCIĄGU (TRAIN) STRZELEC GROTUSA. KARABINIER. /IV./ z: *Album Wojska Polskiego z 1831 r.*, Poznań 1886, własność: Muzeum Narodowe w Poznaniu, nr. inw. MNP G 12655.

13. PUŁK IV. PIECHOTY. PUŁK I. UŁANÓW 9OFICER I PROSTY). PUŁK II., III. I IV. UŁANÓW. /V./ z: Album Wojska Polskiego z 1831 r., Poznań 1886, własność: Muzeum Narodowe w Poznaniu, nr. inw. MNP G 12656.
14. JAZDA PŁOCKA. TRĘBACZ. JAZDA PODLASKA. JAZDA LUBELSKA. LEGIA NADWIŚLAŃSKA. PUŁK VI. UŁANÓW (DZIECI WARSZAWSKIE.) /VI./ z: Album Wojska Polskiego z 1831 r., Poznań 1886, własność: Muzeum Narodowe w Poznaniu, nr. inw. MNP G 12657.
15. PUŁK V. VI. I VII. PIECHOTY. PUŁK X. PIECHOTY. PUŁK XIV. I XV. PIECHOTY. PUŁK III. I IV. STRZELCÓW PIESZYCH. /VII./ z: Album Wojska Polskiego z 1831 r., Poznań 1886, własność: Muzeum Narodowe w Poznaniu, nr. inw. MNP G 12658.
16. PUŁK MAZURÓW. LEGIA WOŁYŃSKA. LEGIA UKRAIŃSKA. STRZELEC KALISKI. PUŁK IX. PIECHOTY. KURPIK. /IX./ z: Album Wojska Polskiego z 1831 r., Poznań 1886, własność: Muzeum Narodowe w Poznaniu, nr. inw. MNP G 12660.
17. *Szlachta* – z cyklu ubiory polskie, 1862, litografia, wym. 11,5 x 12 cm, własność: Muzeum Okręgowe w Bydgoszczy, nr. inw. MOB S-73.
18. *Mieszczanie* – z cyklu ubiory polskie, 1862, litografia, wym. 11,5 x 11,2 cm, własność: Muzeum Okręgowe w Bydgoszczy, nr. inw. MOB S-74.
19. *Litwini* – z cyklu ubiory polskie, 1862, litografia, wym. 11,3 x 11,5 cm, własność: Muzeum Okręgowe w Bydgoszczy, nr. inw. MOB S-82.

20. *Ukraińcy* – z cyklu ubiory polskie, 1862, litografia, wym. 10,7 x 11,6 cm, własność: Muzeum Okręgowe w Bydgoszczy, nr. inw. MOB S-83.
21. *Rusini* – z cyklu ubiory polskie, 1862, litografia, wym. 12,2 x 11,7 cm, własność: Muzeum Okręgowe w Bydgoszczy, nr. inw. MOB S-84.
22. *Mieszko II*, ilustracja z książki Seweryna Duchińska, *Królowie polscy w obrazach i pieśni* z ilustracjami Walerego Eljasza Radzikowskiego, Kraków 1893, (reprint z 2012 roku), własność: Muzeum Niepodległości w Warszawie, nr. inw. 37641.
23. *Zygmunt II August*, ilustracja z książki Seweryna Duchińska, *Królowie polscy w obrazach i pieśni* z ilustracjami Walerego Eljasza Radzikowskiego, Kraków 1893 (reprint z 2012 roku), własność: Muzeum Niepodległości w Warszawie, nr. inw. 37641.

Część III – historia Polski

24. *Bartosz Głowacki*, 25.10.1883, wym. 22 x 14 cm (w świetle ramy), akwarela, papier, własność: Muzeum Niepodległości w Warszawie, nr. inw. Gr.2080.
25. *Zdobycie Kruszwicy*. Do powieści „Stara baśń” w: Album ofiarowany J.I. Kraszewskiemu z okazji 50-lecia pracy twórczej, własność: Muzeum Narodowe w Poznaniu, nr. inw. MNP Gr 559/15.
26. Poczta, *Reprodukcja obraz W. Radzikowskiego Przewiezienie do Krakowa armat zdobytych pod Raclawicami* [1794] [1918–1939], wym. 9 x 14 cm, własność: Muzeum Niepodległości w Warszawie, nr. inw. P-1428.

27. Pocztówka, *Żołnierz polski przekazuje proporzec Sokolnikowi*. (Ułan - przekazanie proporca) 1906, wym. 13,8 x 8,9 cm, własność: Muzeum Niepodległości w Warszawie, nr. inw. P-1746.
28. Pocztówka, *Sokolnik ze sztandarem*. (Ułan - przekazanie proporca) 1909, wym. 14 x 8,7 cm, własność: Muzeum Niepodległości w Warszawie, nr. inw. P-1747.
29. Pocztówka, *Przywiezienie do Krakowa armat moskiewskich zdobytych pod Raławicami*, 1914–1917, wym. 9,5 x 14 cm, własność: Muzeum Niepodległości w Warszawie, nr. inw. P-2011.
30. Pocztówka, *Z powinszowaniem Nowego Roku!*, przed 1918, wym. 14 x 9 cm, własność: Muzeum Niepodległości w Warszawie, nr. inw. P-2113.
31. Pocztówka, *Pochód na Sybir* (reprodukcja patrz nr. inw. Gr.2081), Radzikowski Walery Eljasz, Kraków ok. 1930, wym. 14,4 x 9,4 cm, własność: Muzeum Niepodległości w Warszawie, nr. inw. P-2522.
32. Pocztówka, *Przykucie Łukasińskiego do działa w r. 1830. I wywiezienie do Rosji przez W. Ks. Konstantego*, Radzikowski Walery Eljasz, Kraków ok. 1930, wym. 14 x 9 cm, własność: Muzeum Niepodległości w Warszawie, , nr. inw. P-2572.
33. Pocztówka, *Przysięga Sokolników*, 1914, wym. 8,6 x 13,5 cm, własność: Muzeum Niepodległości w Warszawie, nr. inw. P-3350.
34. Pocztówka, *Przykucie Łukasińskiego do działa w r. 1830./W. Ks. Konstanty uwozi Walerjana Łukasińskiego przykutego do armaty*, 1930, wym. 14 x 9 cm, własność: Muzeum Niepodległości w Warszawie, nr. inw.P-4186.

35. *Książd Marek zachęca Konfederatów do walki*, z: Sokołowski August, *Dzieje Polski Illustrowane.*, T. V., Wiedeń 1901 (?), własność: Muzeum Narodowe w Warszawie, nr. inw. DI 70170.
36. Strona tytułowa tomu IV *Dzieje Polski Illustrowane*, August Sokołowski, 1901, własność: Muzeum Niepodległości w Warszawie, nr. inw. 35228/4.
37. *Kazimierz Wielki, król chłopków* z tomu I *Dzieje Polski Illustrowane*, August Sokołowski, 1901, własność: Muzeum Niepodległości w Warszawie, nr. inw. 35228/1.
38. *Sieroctwo Jagiellonów* z tomu II *Dzieje Polski Illustrowane*, August Sokołowski, 1901, własność: Muzeum Niepodległości w Warszawie, nr. inw. 35228/2.
39. *Wojsko polskie z: Powstania Polskie. Dzieje Powstania Styczniowego*, August Sokołowski, 1910, reprint z 2017 roku, własność prywatna.
40. Walery Eljasz-Radzikowski, *Kraków*, Kraków 1902, reprint z 1985 roku, własność prywatna.
41. Walery Eljasz-Radzikowski, *Szczerbiec miecz bolesławowski*, Kraków 1898, reprint z 1987 roku, własność prywatna.
42. Walery Eljasz-Radzikowski, *Tatry, ilustrowany przewodnik tatr i Pienin*, Poznań 1870, reprint z 2012 roku, własność prywatna.

Część IV – Powstanie Styczniowe

43. *Bitwa pod Żyrzynem 8 sierpnia 1863 roku*, własność: Muzeum Narodowe w Warszawie, nr. inw. Rys.Pol.161355 MNW.
44. *Patrol powstańczy*, 1867, akwaforta, wym. 10,2 x 14,1 cm, własność: Zbiory Muzeum Sztuki na Wawelu, nr. inw. 6190.
45. *Scena z powstania*, 12.05.1891, wym. 12,6 x 15,3 cm, akwarela, ołówek, papier, własność: Muzeum Niepodległości w Warszawie, nr. inw.Gr.2037.
46. *Wieści z powstania*, 18.06.1868, wym. 11,1 x 18,2 cm, sepia, ołówek, karton, własność: Muzeum Niepodległości w Warszawie, nr. inw. Gr.2038.
47. *Przy grobie powstańca*, 04.04.1896, wym. 26,3 x 20,3 cm, sepia, ołówek, brystol, własność: Muzeum Niepodległości w Warszawie, nr. inw. Gr.2039.
48. *Transport na Sybir (Pochód na Sybir)*, 24 sierpnia 1862, wym. 17 x 13 cm (w świetle ramy), akwarela, papier, własność: Muzeum Niepodległości w Warszawie, nr. inw. Gr.2081.
49. *Tableau – Polegli za wiarę*. 1863, Radzikowski Walery Eljasz, Szubert Awit, Kraków ok. 1863, wym. 19 x 11 cm, sepia, papier albuminowy, tektura, własność: Muzeum Niepodległości w Warszawie, nr. inw. F-1594.

50. *Tableau z napisem na wstędze ofiary z r. 1863*, Rzewuski Walery, Radzikowski Walery Eljasz, Kraków 1868, wym. 19 x 12, sepia, papier albuminowy, tektura, własność: Muzeum Niepodległości w Warszawie, nr. inw.F-1857.
51. *Tableau. Za Wiarę i Ojczyznę 1863. Rozstrzelani – Powieszeni*, Radzikowski Walery Eljasz, Szubert Awit, Kraków ul. Krupnicza; Kraków ok.1863, wym. 19 x 11 cm, sepia, papier albuminowy, tektura, własność: Muzeum Niepodległości w Warszawie, nr. inw. F-1859.
52. *Tableau, Ofiary z 1863 r.*, Radzikowski Walery Eljasz, Lwów przed 1918, wym. 9 x 14 cm, druk, grafika, karton, własność: Muzeum Niepodległości w Warszawie, nr. inw. P-434.
53. *Tableau, Ofiary z 1863 roku*, albumin papier fotograficzny, własność: Muzeum Narodowe w Krakowie, nr. inw. MNK XX-f-22159.
54. *Tableau, Ofiary z 1863 roku*, wym. 18 x 11 cm, albumin papier fotograficzny, własność: Muzeum Narodowe w Krakowie, nr. inw. MNK XX-f-22163.

Katalog wystawy

Walery Eljasz-Radzikowski – portret artysty

1. Księżna Matylda wręcza księgę liturgiczną Mieszkowi II, według Monumenta; Poloniae Historica A. Bielowskiego

2. Księżna Matylda wręcza księgę liturgiczną Mieszkowi II, według Monumenta; Poloniae Historica A. Bielowskiego

3. Głowa Anny Jagiellonki według nagrobka z katedry krakowskiej na Wawelu

4. Głowa Zygmunta II Augusta, według nagrobka Santi Gucciego w Kaplicy Zyguntowskiej w katedrze krakowskiej

5. Fragmenty sceny z tryptyku z Pławna z kwatery „Rozsiekanie zwłok Świętego Stanisława”, według fotografii Wojcickiego

6. *Marcin Bielski*

7. Popiersie Macieja Strykowskiego, kanonika, historyka i poety

8. Królowa Polski, żona Zygmunta Starego

9. Przerys – Zygmunt III Waza

10. Zygmunt II August (1520–1572), król Polski

11. *Zygmunt II August*

12. *Mieszko II*

PIEK I. i II. PIECHOTY. ARTYLERYA PIESZA. ART. KONNA. OFICER ARTYLERYI GWARDJI. JAZDA AUGUSTOWSKA.

13. Pułk I. i II. Piechoty. Artylerya piesza. Art. konna. Oficer Artyleryi Gwardyi. Jazda Augustowska. /II./

PUŁK II. STRZELCÓW PIESZ. P. III. PIECH. STRZELEC KUSZLA. LEGIA LITEW. ŻOŁNIERZ OD POCIĄGU (TRAIN) STRZELEC GROTUSA. KARABINIER. /IV./

14. *Pułk II. Strzelców Piesz. P.III.Piech. Strzelec Kuszla. Legia Litew. Żołnierz od pociągu (train) Strzelec Grotusa. Karabinier. /IV./*

PUŁK IV. PIECHOTY. PUŁK I. UŁANÓW (OFICER I PROSTY). PUŁK II., III. I IV. UŁANÓW. /V./

15. *Pułk IV. Piechoty. Pułk I. Ułanów (Oficer i Prosty). Pułk II., III. I IV. Ułanów. /V./*

JAZDA PŁOCKA. TRĘBACZ. JAZDA PODLASKA. JAZDA LUBELSKA. LEGIA NADWIŚLAŃSKA. PUŁK VI. UŁANÓW «DZIECI WARSZAWSKIE»

16. *Jazda Płocka. Trębacz. Jazda Podlaska. Jazda Lubelska. Legia Nadwiślańska. Pułk VI. Ułanów (Dzieci Warszawskie.) /VI./*

VII.

PULK V. VI. i VII. PIECHOTY. PULK X. PIECHOTY. PULK XIV. i XV. PIECHOTY. PULK III. i IV. STRZELCÓW PIESZYCH.

17. *Pułk V. VI. i VII. Piechoty. Pułk X. Piechoty. Pułk XIV. i XV. Piechoty. Pułk III. i IV. Strzelców Piesznych. / VII./*

PULK MAZURÓW. LEGIA WOŁYŃSKA. LEGIA UKRAIŃSKA. STRZELEC KALISKI. PULK IX. PIECHOTY. KURPIK. /IX./

18. *Pulk Mazurów. Legia Wołyńska. Legia Ukraińska. Strzelec Kaliski. Pulk IX. Piechoty. Kurpik. /IX./*

19. *Szlachta* – z cyklu ubiory polskie

20. *Mieszczanie* – z cyklu ubiory polskie

21. *Litwini* – z cyklu ubiory polskie

22. *Ukraińcy* – z cyklu ubiory polskie

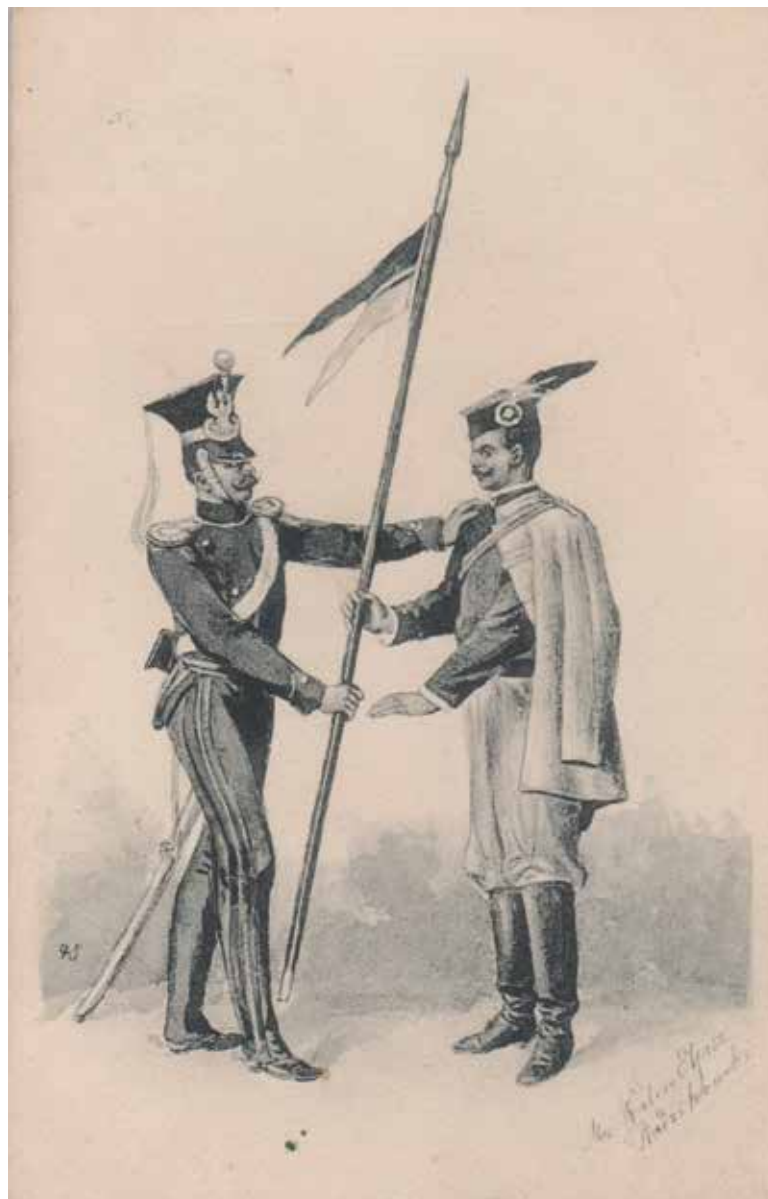
23. *Rusini* – z cyklu ubiory polskie

24. *Wojsko polskie*

25. Poczтівка, *Sokolnik ze sztandarem*. (Ułan - przekazanie proporca)

26. Pocztówka, Żołnierz polski przekazuje proporzec
Sokolnikowi. (Ułan - przekazanie proporca)

27. Pocztówka, *Przysięga Sokolników*

28. *Zdobycie Kruszwicy*

Kazimierz Wielki, król chłopków.

Rysunek Walerego Eljasza.

KAZIMIERZ NAD WISŁĄ.

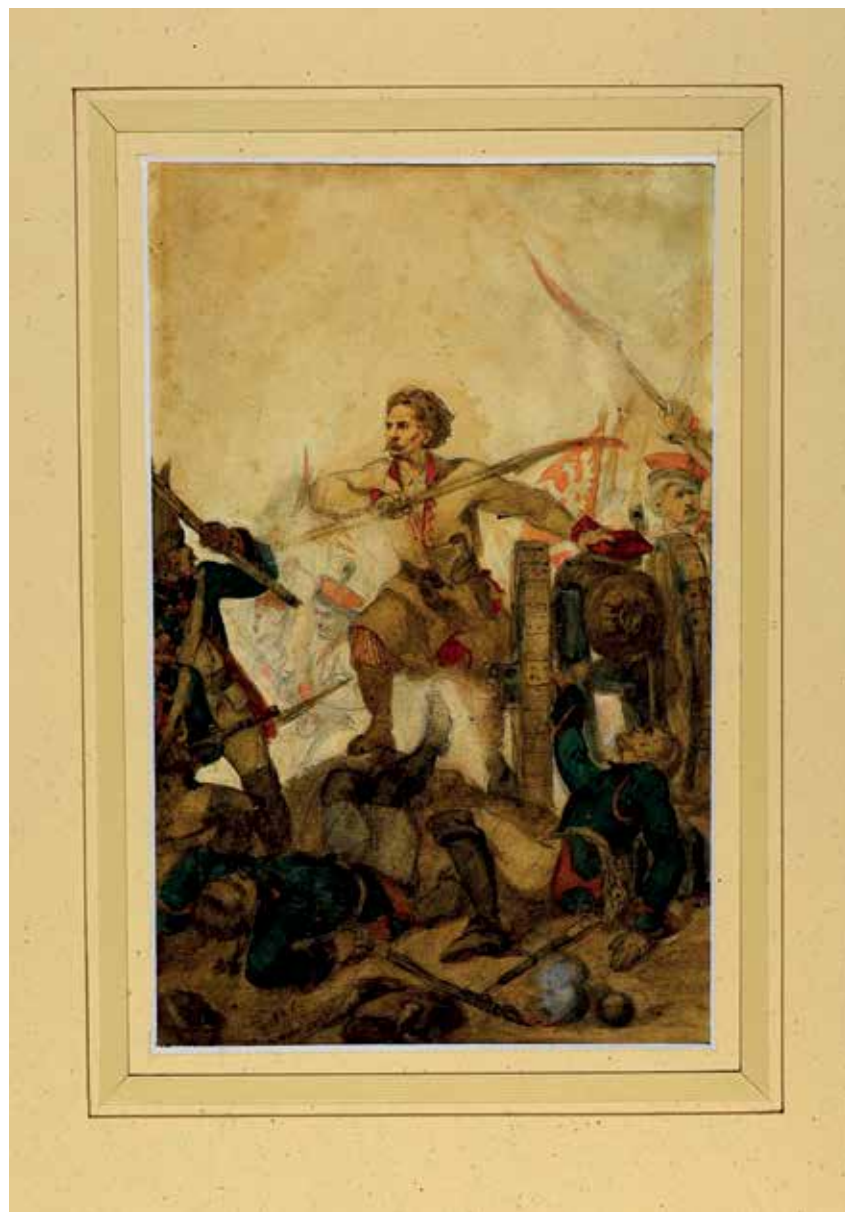
29. Kazimierz Wielki, król chłopków

Sieroctwo matki Jagiellonów.

Z obrazu Walterego Eljasa.

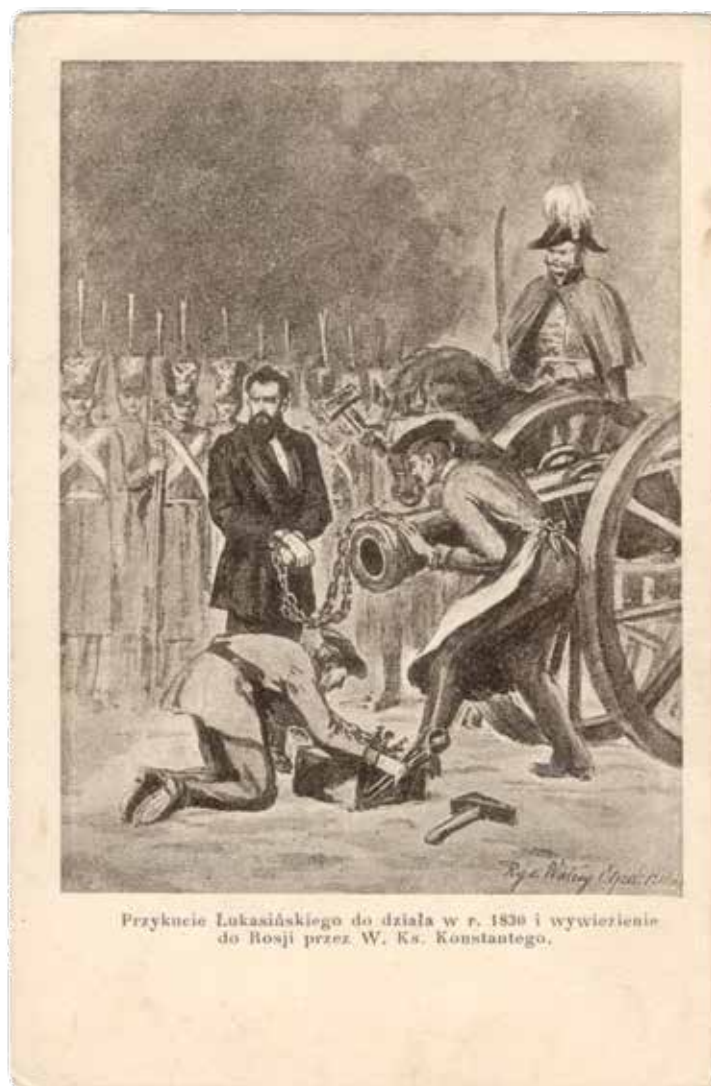
30. *Sieroctwo Jagiellonów*

31. *Bartosz Głowacki*

32. Pocztówka, Reprodukacja obrazu W. Radzikowskiego „Przewiezienie do Krakowa armat zdobytych pod Racławicami”

Przykucie Łukasińskiego do działa w r. 1830 i wywiezienie do Rosji przez W. Ks. Konstantego.

33. Pocztówka, *Przykucie Łukasińskiego do działa w r. 1830. I wywiezienie do Rosji przez W. Ks. Konstantego*

Ksiądz Marek zachęca Konfederatów do walki.

34. *Ksiądz Marek zachęca Konfederatów do walki*

35. Poczтівka, *Z powinszowaniem Nowego Roku*

36. *Transport na Sybir (Pochód na Sybir)*

37. Pocztaówka, *Pochód na Sybir*

38. *Bitwa pod Żyrzynem 8 sierpnia 1863 roku*

39. *Patrol powstańczy*

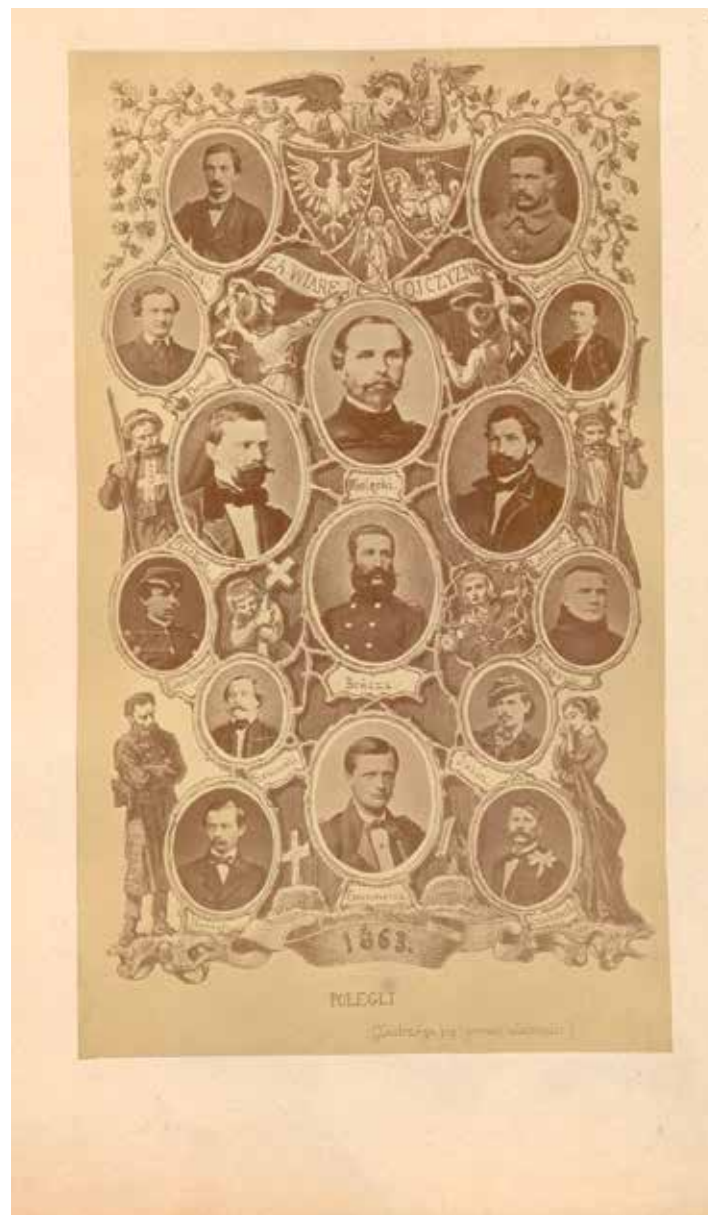
40. *Scena z powstania*

41. Wieści z powstania

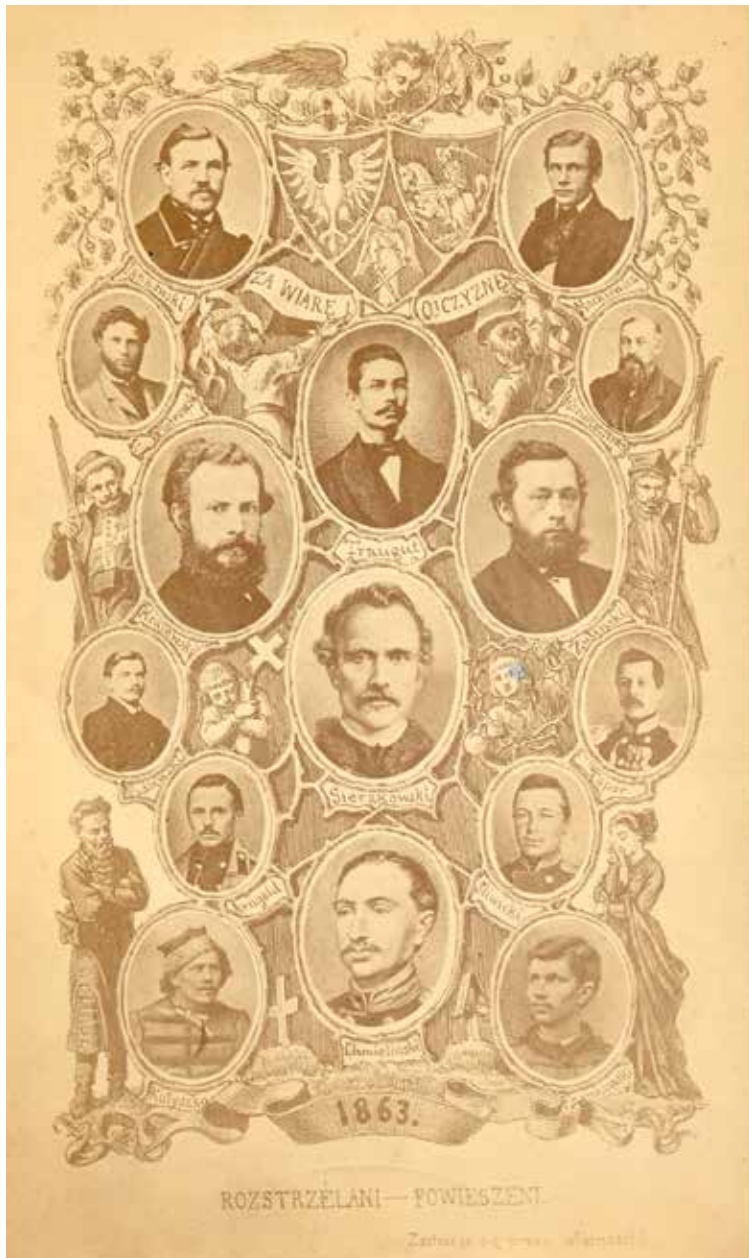
42. Przy grobie powstańca

43. *Tableau – Polegli za wiarę. 1863*, Radzikowski
Walery Eljasz, Szubert Awit, Kraków ok. 1863

44. Tableau z napisem na wstędze ofiary z r. 1863, Rzewuski Walery, Radzikowski Walery Eljasz, Kraków 1868

45. *Tableau. Za Wiarę i Ojczyznę 1863. Rozstrzelani – Powieszani*, Radzikowski Walery Eljasz, Szubert Awit, Kraków ok.1863

46. Tableau, Ofiary z 1863 r.

47. Tableau, Ofiary z 1863 roku

48. Tableau, Ofiary z 1863 roku

Spis ilustracji

1. *Księżna Matylda wręcza księgę liturgiczną Mieszkowi II, według Monumenta; Poloniae Historica* A. Bielowskiego, własność: Muzeum Narodowe w Krakowie, nr. inw. MNK III-r.a-21790.
2. *Księżna Matylda wręcza księgę liturgiczną Mieszkowi II, według Monumenta; Poloniae Historica* A. Bielowskiego, własność: Muzeum Narodowe w Krakowie, nr. inw. MNK III-r.a-21745.
3. *Głowa Anny Jagiellonki według nagrobka z katedry krakowskiej na Wawelu*, własność: Muzeum Narodowe w Krakowie, nr. inw. MNK III-r.a-22106.
4. *Głowa Zygmunta II Augusta, według nagrobka Santi Gucciego w Kaplicy Zygmuntowskiej w katedrze krakowskiej*, własność: Muzeum Narodowe w Krakowie, nr. inw. MNK III-r.a-22158.
5. *Fragmenty sceny z tryptyku z Pławna z kwatery „Rozsiekanie zwłok Świętego Stanisława”*, według fotografii Wojcickiego, własność: Muzeum Narodowe w Krakowie, nr. inw. MNK III-r.a-22140.
6. *Marcin Bielski (1495–1575), historyk, pisarz*, własność: Muzeum Narodowe w Krakowie, nr. inw. MNK III-r.a-22343.
7. *Popiersie Macieja Strykowskiego, kanonika, historyka i poety* (ur. 1547, zm. między 1586–1693), według drzeworytu z: Strykowski M., *Kronika polska, litewska ...*, Królewiec 1582, własność: Muzeum Narodowe w Krakowie, nr. inw. MNK III-r.a-22345.

8. *Królowa Polski, żona Zygmunta Starego*, według drzeworytu z dzieła Decjusza *De vetustatibus Polonorum liber I; De lagiellonum familia liber II; De Sigismundi regis temporibus liber III*, 1521, własność: Muzeum Narodowe w Krakowie, nr. inw. MNK III-r.a-22356.
9. Przerys – *Zygmunt III Waza (1566–1632) król Polski, Wielki Książę Litewski, Król Szwecji*, własność: Muzeum Narodowe w Krakowie, nr. inw. MNK III-r.a-20221.
10. *Zygmunt II August (1520–1572), król Polski*, według drzeworytu z dzieła: „*Kronika polska Marcina Bielskiego*”, wydrukowanego w 1597 roku w Krakowie przez Jakuba Siebeneychera (s. 588), własność: Muzeum Narodowe w Krakowie, nr. inw. MNK III-r.a-22348.
11. *Zygmunt II August*, ilustracja z książki Seweryna Duchieńska, *Królowie polscy w obrazach i pieśni* z ilustracjami Walerego Eljasza Radzikowskiego, Kraków 1893 (reprint z 2012 roku), własność: Muzeum Niepodległości w Warszawie, nr. inw. 37641.
12. *Mieszko II*, ilustracja z książki Seweryna Duchieńska, *Królowie polscy w obrazach i pieśni* z ilustracjami Walerego Eljasza Radzikowskiego, Kraków 1893, (reprint z 2012 roku), własność: Muzeum Niepodległości w Warszawie, nr. inw. 37641.
13. *Pułk I. i II. Piechoty. Artylerya piesza. Art. konna. Oficer Artyleryi Gwardyi. Jazda Augustowska. III./*, z: *Album Wojska Polskiego z 1831 r.*, Poznań 1886, własność: Muzeum Narodowe w Poznaniu, nr. inw. MNP G 12653.
14. *Pułk II. Strzelców Piesz. P.III.Piech. Strzelec Kuszla. Legia Litew. Żołnierz od pociągu (train) Strzelec Grotusa. Karabinier. IV./*, z: *Album Wojska Polskiego z 1831 r.*, Poznań 1886, własność: Muzeum Narodowe w Poznaniu, nr. inw. MNP G 12655.

15. *Pułk IV. Piechoty. Pułk I. Ułanów (Oficer i Prosty). Pułk II., III. I IV. Ułanów. IV./*, z: Album Wojska Polskiego z 1831 r., Poznań 1886, własność: Muzeum Narodowe w Poznaniu, nr. inw. MNP G 12656.
16. *Jazda Płocka. Trębacz. Jazda Podlaska. Jazda Lubelska. Legia Nadwiślańska. Pułk VI. Ułanów (Dzieci Warszawskie.) /VI./*, z: Album Wojska Polskiego z 1831 r., Poznań 1886, własność: Muzeum Narodowe w Poznaniu, nr. inw. MNP G 12657.
17. *Pułk V. VI. i VII. Piechoty. Pułk X. Piechoty. Pułk XIV. i XV. Piechoty. Pułk III. i IV. Strzelców Piesznych. /VII./*, z: Album Wojska Polskiego z 1831 r., Poznań 1886, własność: Muzeum Narodowe w Poznaniu, nr. inw. MNP G 12658.
18. *Pułk Mazurów. Legia Wołyńska. Legia Ukraińska. Strzelec Kaliski. Pułk IX. Piechoty. Kurpik. /IX./*, z: Album Wojska Polskiego z 1831 r., Poznań 1886, własność: Muzeum Narodowe w Poznaniu, nr. inw. MNP G 12660.
19. *Szlachta* – z cyklu ubiory polskie, 1862, litografia, wym. 11,5 x 12 cm, własność: Muzeum Okręgowe w Bydgoszczy, nr. inw. MOB S-73.
20. *Mieszczanie* – z cyklu ubiory polskie, 1862, litografia, wym. 11,5 x 11,2 cm, własność: Muzeum Okręgowe w Bydgoszczy, nr. inw. MOB S-74.
21. *Litwini* – z cyklu ubiory polskie, 1862, litografia, wym. 11,3 x 11,5 cm, własność: Muzeum Okręgowe w Bydgoszczy, nr. inw. MOB S-82.

22. *Ukraińcy* – z cyklu *ubiory polskie*, 1862, litografia, wym. 10,7 x 11,6 cm, własność: Muzeum Okręgowe w Bydgoszczy, nr. inw. MOB S-83.
23. *Rusini* – z cyklu *ubiory polskie*, 1862, litografia, wym. 12,2 x 11,7 cm, własność: Muzeum Okręgowe w Bydgoszczy, nr. inw. MOB S-84.
24. *Wojsko polskie z: Powstania Polskie. Dzieje Powstania Styczniowego*, August Sokołowski, 1910, reprint z 2017 roku, własność prywatna.
25. Pocztówka, *Sokolnik ze sztandarem*. (Ułan - przekazanie proporca) 1909, wym. 14 x 8,7 cm, własność: Muzeum Niepodległości w Warszawie, nr. inw. P-1747.
26. Pocztówka, *Żołnierz polski przekazuje proporzec Sokolnikowi*. (Ułan - przekazanie proporca) 1906, wym. 13,8 x 8,9 cm, własność: Muzeum Niepodległości w Warszawie, nr. inw. P-1746.
27. Pocztówka, *Przysięga Sokolników*, 1914, wym. 8,6 x 13,5 cm, własność: Muzeum Niepodległości w Warszawie, nr. inw. P-3350.
28. *Zdobycie Kruszwicy*. Do powieści „Stara baśń” w: Album ofiarowany J.I. Kraszewskiemu z okazji 50-lecia pracy twórczej, własność: Muzeum Narodowe w Poznaniu, nr. inw. MNP Gr 559/15.
29. *Kazimierz Wielki, król chłopków* z tomu I *Dzieje Polski Illustrowane*, August Sokołowski, 1901, własność: Muzeum Niepodległości w Warszawie, nr. inw. 35228/1.

30. *Sieroctwo Jagiellonów* z tomu II *Dzieje Polski Illustrowane*, August Sokołowski, 1901, własność: Muzeum Niepodległości w Warszawie, nr. inw. 35228/2.
31. *Bartosz Głowacki*, 25.10.1883, wym. 22 x 14 cm (w świetle ramy), akwarela, papier, własność: Muzeum Niepodległości w Warszawie, nr. inw. Gr.2080.
32. Poczтівka, *Reprodukcja obraz W. Radzikowskiego Przewiezienie do Krakowa armat zdobytych pod Racławicami [1794] [1918–1939]*, wym. 9 x 14 cm, własność: Muzeum Niepodległości w Warszawie, nr. inw. P-1428.
33. Poczтівka, *Przykucie Łukasińskiego do działa w r. 1830. I wywiezienie do Rosji przez W. Ks. Konstantego, Radzikowski Walery Eljasz*, Kraków ok. 1930, wym. 14 x 9 cm, własność: Muzeum Niepodległości w Warszawie, , nr. inw. P-2572.
34. *Ksiądz Marek zachęca Konfederatów do walki*, z: Sokołowski August, *Dzieje Polski Illustrowane.*, T. V., Wiedeń 1901 (?), własność: Muzeum Narodowe w Warszawie, nr. inw. DI 70170.
35. Poczтівka, *Z powinszowaniem Nowego Roku!*, przed 1918, wym. 14 x 9 cm, własność: Muzeum Niepodległości w Warszawie, nr. inw. P-2113.
36. *Transport na Sybir (Pochód na Sybir)*, 24 sierpnia 1862, wym. 17 x 13 cm (w świetle ramy), akwarela, papier, własność: Muzeum Niepodległości w Warszawie, nr. inw. Gr.2081.
37. Poczтівka, *Pochód na Sybir* (reprodukcja patrz nr. inw. Gr.2081), Radzikowski Walery

Eljasz, Kraków ok. 1930, wym. 14,4 x 9,4 cm, własność: Muzeum Niepodległości w Warszawie, nr. inw. P-2522.

38. *Bitwa pod Żyrzynem 8 sierpnia 1863 roku*, własność: Muzeum Narodowe w Warszawie, nr. inw. Rys.Pol.161355 MNW.

39. *Patrol powstańczy*, 1867, akwaforta, wym. 10,2 x 14,1 cm, własność: Zbiory Muzeum Sztuki na Wawelu, nr. inw. 6190.

40. *Scena z powstania*, 12.05.1891, wym. 12,6 x 15,3 cm, akwarela, ołówek, papier, własność: Muzeum Niepodległości w Warszawie, nr. inw.Gr.2037.

41. *Wieści z powstania*, 18.06.1868, wym. 11,1 x 18,2 cm, sepia, ołówek, karton, własność: Muzeum Niepodległości w Warszawie, nr. inw. Gr.2038.

42. *Przy grobie powstańca*, 04.04.1896, wym. 26,3 x 20,3 cm, sepia, ołówek, brystol, własność: Muzeum Niepodległości w Warszawie, nr. inw. Gr.2039.

43. *Tableau – Polegli za wiarę. 1863*, Radzikowski Walery Eljasz, Szubert Awit, Kraków ok. 1863, wym. 19 x 11 cm, sepia, papier albuminowy, tektura, własność: Muzeum Niepodległości w Warszawie, nr. inw. F-1594.

44. *Tableau z napisem na wstędze ofiary z r. 1863*, Rzewuski Walery, Radzikowski Walery Eljasz, Kraków 1868, wym. 19 x 12, sepia, papier albuminowy, tektura, własność: Muzeum Niepodległości w Warszawie, nr. inw.F-1857.

45. *Tableau. Za Wiarę i Ojczyznę 1863. Rozstrzelani – Powieszeni*, Radzikowski Walery Eljasz, Szubert Awit, Kraków ul. Krupnicza; Kraków ok. 1863, wym. 19 x 11 cm, sepia, papier albuminowy, tektura, własność: Muzeum Niepodległości w Warszawie, nr. inw. F-1859.
46. *Tableau, Ofiary z 1863 r.*, Radzikowski Walery Eljasz, Lwów przed 1918, wym. 9 x 14 cm, druk, grafika, karton, własność: Muzeum Niepodległości w Warszawie, nr. inw. P-434.
47. *Tableau, Ofiary z 1863 roku*, albumin papier fotograficzny, własność: Muzeum Narodowe w Krakowie, nr. inw. MNK XX-f-22159.
48. *Tableau, Ofiary z 1863 roku*, wym. 18 x 11 cm, albumin papier fotograficzny, własność: Muzeum Narodowe w Krakowie, nr. inw. MNK XX-f-22163.

Galeria Malarstwa Historycznego Muzeum Niepodległości

Maciej Milewski, *Rok 1944, Maria Cetys - żołnierz Armii Krajowej*; 1 sierpnia 2018.

Maciej Milewski, *Warszawa'44, Pułkownik „Monter”, Dowódca Armii Krajowej Grot-Rowecki*; Stanisław Bodes, *Zapomniana szarża Policji*; Marian Adamczyk, *Piłsudski i Witos*; Natalia Shayon, *Tadeusz Kościuszko przy globusie*; Hakob Mikayelyan, *Portret Kościuszki w sukmanie*; 19 grudnia 2018 – 28 lutego 2019.

Janusz Trzebiatowski, *Armenia. Szlakiem katedr i chaczkarów*; 18 grudnia 2019 – 28 stycznia 2020.
Święto 1 Maja; 9 maja 2019.

Wojenna Warszawa; 2 września 2019.

Niech się mury pną do góry; 8 maja 2020 – wystawa online.

II wojna światowa w twórczości współczesnych malarzy; 30 czerwca 2020 – 17 lipca 2020.

Ostatnie Dni Walki. Rocznica zakończenia działań Powstania Warszawskiego; 1 – 31 października 2020.

Twarze Niepodległości; 4 listopada 2020 – (pierwsza odsłona).

Kobiety dla Niepodległej; 9 listopada 2020 – wystawa online.

Obrazy Jacka Malczewskiego ze zbiorów Muzeum Niepodległości; 19 stycznia 2021 – wystawa online.

Twarze Niepodległości. Portrety autorstwa Magdy Latosiewicz; 17 lutego 2021–25 kwietnia 2021 (druga odsłona).

Jerzy Krawczyk i jego realizm metaforyczny; 21 lipca 2021 – 29 sierpnia 2021.

Odbudowa Warszawy; 12 maja 2022 – 16 stycznia 2023.

Walery Eljasz-Radzikowski – artysta i patriota; 18 stycznia 2023 – 18 kwietnia 2023.

„Ideaą Galerii jest prezentowanie zbiorów Muzeum oraz rozszerzanie oferty o nowe dzieła. Każdego roku Muzeum kupuje nowe obrazy, nawiązuje także współpracę z artystami z zagranicy”¹.

¹ <https://www.funduszedlamazowska.eu/aktualnosci/inauguracja-dni-otwartych-w-muzeum-niepodleglosci-w-warszawie/> [dostęp: 09.02.2023].

Koordinacja pracy redakcyjnej, korekta

Janina Tomczyk

Promocja

Dorota Panowek

DTP

Krzysztof Woźniak

ISBN 978-83-67398-05-3

Wydawnictwo Muzeum Niepodległości
(identyfikator wydawnictwa naukowego 42 700)

al. Solidarności 62; 00-240 Warszawa

wydawnictwo@muzn.pl

tel. 22 826 90 91 w. 41

Partnerzy:

Patronat Medialny

STOLICA

25^{lat} Mazowsze

Muzeum Niepodległości w Warszawie
jest jednostką organizacyjną
Samorządu Województwa Mazowieckiego

ISBN 978-83-67398-05-3